

IV.

Hattarnas arkiater.

TESSINSKA palatset, det näst kungliga slottet förnämsta af Stockholms få kvarvarande oförändrade minnen af Nicodemus Tessin d. y:s arkitektoniska verksamhet, öfvergick vid dess upphofsmans död år 1728 till hans son Carl Gustaf. Denne torde emellertid ej hafva tagit detsamma i besittning förrän omkring fyra år senare, eller efter återkomsten från sin tvååriga utländska resa för slottsbyggnadens räkning, men då inrättade han sig i palatset med all den prakt och elegans, trefnad och förfinade smak, som hans sociala ställning och högt utvecklade konstintressen kräfde. Då Linnæus i sina anteckningar omtalar, att han »upptogs i Tessins hof», var utsagon sålunda träffande i afseende både på palatsets inredning och utstyrsel och på hushållets inrättning. Aristokratiens hofhållningar hade visserligen genom reduktionen och de långvariga krigen fått vidkännas många inskränkningar, men flera af frihetstidens magnater återupplifvade och upprätthöllo de gamla traditionerna, och Carl Gustaf Tessin kan i dessa

hänseenden sägas ha gått i spetsen. Ty både under pauserna i sina utländska beskickningar på 1730—40-talen och sedan han blifvit mer stadigvarande stockholmsbo, förde han ett stort och gästfritt hus. Redan förteckningen på tjänstepersonalen skänker härom en föreställning. Enligt taxeringslängden för 1739, som upprättades några månader före Linnæus' intåg i palatset, utgjordes den nämligen af en kassör, en taffeltäckare, tre lakejer, en löpare, en kusk, en stalldräng, en husdräng, två jungfrur och fem pigor. Detta var ju storstättligt, men på Linnæus, som var van vid att själf bestrida sin uppassning och ingen vän af bekvämlighet, verkade det kanske snarare besvärande än tilltalande; men däremot fann han sig säkerligen mycket väl tillrätta med husets öfriga inrättning, sitt älskvärda värdfolk och de bekantskaper, han gjorde i deras stora umgänge.

Carl Gustaf Tessin hade residerat i palatset ungefär tre år, då han 1735 utsågs till svensk ambassadör i Wien, på hvilken post han stannade till slutet af 1737. Före afresan från Stockholm lät han upprätta ett »general-inventarium» *) öfver de möbler, husgeråd och annat bohag, som lämnades kvar, och denna utförliga förteckning, som skänker en intressant föreställning om ett aristokratiskt hems gestaltning på den tiden, ger också en inblick i den mot huset vid Ferkens gränd så olika miljö, hvari Linnæus nu befann sig. Medan den praktfulla inredningen, de dekorativa tak- och väggmålningarna, de präktiga möblerna, de

*) Tryckt i W. Legrans (*F. U. Wrangels*) *Tessinska palatset. Ett bidrag till Öfverståthållarehusets i Stockholm historia*. Stockholm 1912.

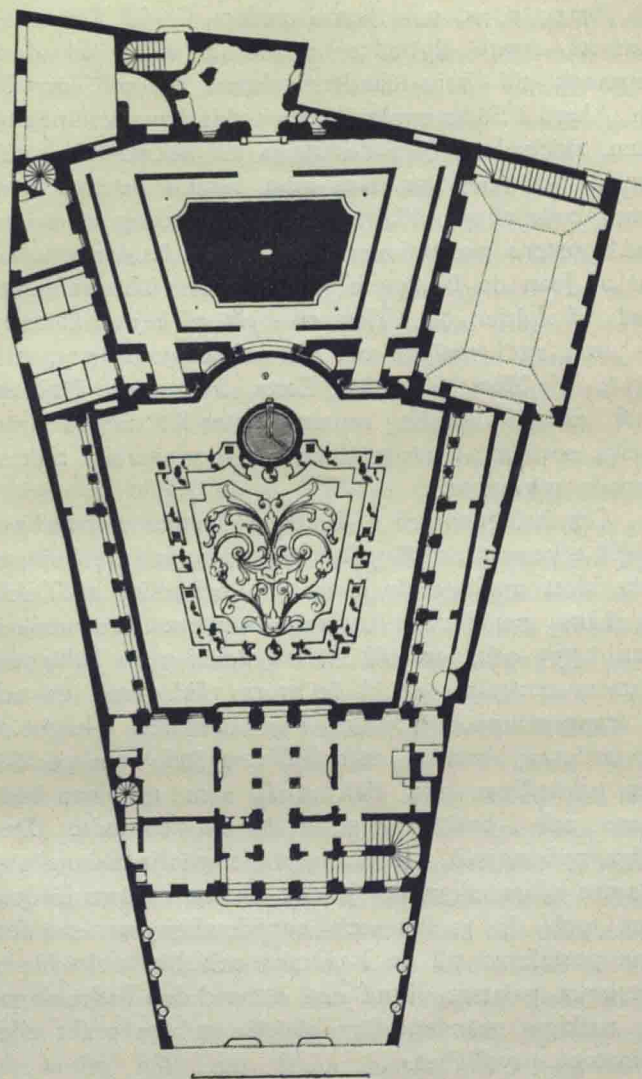
talrika konstalstren o. s. v. väckte hans beundran, kände han sig dock antagligen ännu mer intresserad af sin värds samlingar af naturalier och curiosa, enligt tidens sed förvarade i schatull, skåp eller kabinett och hopförda eller blandade om hvarandra på ett sätt, som mer tillfredsställde kuriositetsintressets än någon systematisk ordnings fordringar. Man samlade nämligen allt, som var vackert eller märkvärdigt, man var ingalunda kritisk i afseende på föremålets äkthet och verkliga natur, och fastän det i de Tessinska samlingarna ej tycks ha funnits så underbara och öfverraskande ting som apotekaren Sebas månghöfdade hydra, så träffades dock här och hvar i våningen många märkvärdigheter, och skärskildt innehöll det i stora förmaket befintliga och med falldörr och lådor försedda valnötsskåpet åtskilliga intressanta och egendomliga saker. Där omväxlade sålunda en sköldpadda, hopsatt af musslor och med ett musselskal som ryggsköld, med två förgyllda sfinxer, en liten elefant af porslin med en »Datura-växt eller manla», en bomullsväxt med »anatomifigurer af ett människoöga», en liten sjöväxt med ett Rhinoceroshorn, svärd af en svärdfisk med en enhörnings horn, en hvalrosstand med två sjöäpplen och tre stycken bernsten med insekter uti, »en kiäft af träd at lära känna hästaldern» med ett par kristalldufvor, ett strutsägg och ytterligare en mängd föremål af vidt skilda slag och hopade i en oreda, som utan tvifvel väckte den entusiastiske naturordnarens undran och ogillande. Men han kände sig nog också road och blef väl ibland äfven, såsom han ofta i sina skrifter uttrycker sig, »stupefactus». Särskildt torde detta ha varit händelsen, när han midt ibland föremål

från djur- och växtvärlden påträffade »syster Hedvigs porträtt i chagrinfoder» *) eller »ett nakot sofvande qwinfolk, måladt mignature af m:lle Beauté, med för-gyld ram och glas», m. m.

Vida mer än af dessa märkvärdigheter torde emeller-tid Linnæus ha varit intresserad af och förtjust i de anstalter för odling af blommor och prydnadsväxter, som funnos inom palatsets trånga men mästerligt an-vända gårdsutrymme.

Enligt den ännu bevarade, af N. Tessin år 1699 uppgjorda planen för anläggningarna skulle dessa ut-göras af en främre trädgård, bestående af en »Parterre en broderie» och en bassäng med fontän o. s. v., en mindre trädgård med en stor »Tapis ver de gazon» m. m. och ett eremitage eller grotta framför det i tom-tens sydligaste del belägna vagnshuset. Det hela pryddes med talrika buskager och »Abrisseaux», statyer och urnor samt omgafs af palatsets gårdssidor med deras talrika loggior, nischer o. s. v. Af bilderna i Dahl-bergs *Suecia* får man en föreställning om hur Tessins planer utfördes och om det helas utseende i början af 1700-talet. Då antagligen under de närmaste de-cennierna inga förändringar ägde rum, återgifva dessa bilder gestaltningen också i slutet af 1730-talet, och man finner däraf hur Linnæus här midt inne i gamla Stockholm och i omedelbar närhet till de trånga och mörka kvarter, där han förut hade sitt hemvist, befann sig i en skönhetsmättad miljö, en typisk barockan-läggning med blomsterprydda rabatter, buskager, slingerväxter, byster och andra skulpturverk i marmor

*) Hedvig Charlotta Tessin, C. G. T:s äldsta syster.

PLAN ÖFVER TESSINSKA HUSET OCH TOMTEN.
 EFTER ORIGINAL AF S. TESSIN D. Y. (1696) I NATIONALMUSEUM.

och brons o. s. v. Ännu medan C. G. Tessin var palatsets ägare flyttades emellertid några af dessa konstverk till hans landegendomar Bo på Värmdön och Åkerö i Södermanland, och sedan han försålt fastigheten, skickades äfven de öfriga till sistnämnda ställe. Men då Linnæus var hans gäst, funnos de kvar, och denne hade alltså tillfälle att till omväxling med trädgårdskonstens prestationer beundra en Bathseba i marmor af Jean de Boulogne, en Neptunus i brons modelerad af Adrian de Vries, en byst af kejsar Commodus, som var »antique och obeskrifveligt vacker», samt statyer af Mars, Hercules, Ceres, Mercurius, Dejanira m. fl., eller en samling representanter för samma mytologiska societet, hvarom äfven kvartersnamnen i trakten lämnade erinringar.

Om belägenheten af Linnæus' kammare har någon uppgift ej kunnat anträffas. Den ofvannämnda förteckningen tycks blott upptaga de rum, som beboddes af Tessin och hans gemål samt betjäningen strax före utrikesresan 1735 och som till största delen voro belägna i palatsets centrala parti, i de stora våningarna en och två trappor upp. Möjligen låg kammaren i något af sidopartierna, kanske utåt Bollhusgränd, som på den tiden visserligen var lika smal som nu, men både ljusare och i besittning af ett bättre anseende. Den resliga nybyggnad, som nu upptager gamla Skomakarekällarens plats, skymmer ju den fria utsikt, som fordom fanns, och de vackra och egendomliga men nu förfallna portalerna till de Banérska och Benterska husen midt emot palatset vittna om, att vid den i våra dagar rätt ruskiga gränden förr rådde en viss prakt eller åtminstone prydighet.

När Linnæus blef bekant med Carl Gustaf Tessin, hade denne i mer än elfva år varit gift med Ulrika Lovisa Sparre, dotter af riksrådet och fältmarskalken, grefve Erik Sparre af Sundby, som länge varit i fransk tjänst och öfverste för regementet Royal Suédois samt känd både för tapperhet och kvickhet, och hans maka i andra giftet Christina Beata Lillje. Förbindelsen tillförde Tessin en mängd inflytelserika släktrationer till dem han förut ägde genom sin moder, som hette Stenbock, och hans maka, hvilken skildras såsom en intagande och rikt begåfvad dam, var väl skickad att fylla de mycket kräfvande fordringarna på värdinnan i Tessinska palatset. Särskildt sedan Tessin intagit sin plats bland de ledande männen inom politiken och blifvit en af cheferna för hattpartiet, utöfvades där en storartad gästfrihet. Mat och dryck spelade ju då som nu en mycket viktig roll i det politiska lifvet, och om middagarna och de andra gästabuden hos Tessin måhända ej utmärktes af samma grundlighet särskildt i dryckeslag som hos de borgerliga partiledarna, såsom t. ex. Thomas Plomgren och Gustaf Kierman, af samtiden kallade »Plomer Öltunna» och »Kierolfer Folkfylla», utan af större förfining, så kan man dock ej tvifla på, att det enligt tidens sed rådde stort öfverflöd och att Linnæus, den opartiske iakttagaren, hade rika tillfällen att studera den materiella förplägnadens inflytande på partiställningen. Tessins politiska umgänge utgjordes emellertid till största delen af hans meningsfränder, d. v. s. medlemmar af hattpartiet, och samkvämen och libationerna torde följaktligen ha utmärkts af större endräkt och hjärtlighet än på andra håll, där äfven mössor voro med för att

tummas och mutas att blifva öfverlöpare. För Linnæus hade detta den fördelen att politiken ej uteslutande lade beslag på gästernas uppmärksamhet, utan att denna också ägnades andra intressen. Förmodligen kom sålunda äfven det bland hattarna på grund af deras glada och sorglösa lifsuppfattning väl ej så tillfredsställande hälsotillståndet på tal, och till följd häraf, heter det i en anteckning, »blifver Linnæus allmänt (skämtevis) kallad af Hattarne deras *Archiaters*, hvarigenom Linnæi *practique* steg otroligt, at han allena hade den så stor, som alla de andra medici tillsammans».

Ehuru det måhända ligger någon öfverdrift i denna utsago, är det dock uppenbart, att Tessins skyddsling hade blifvit en läkare på modet och att hans praktik var både stor och lönande. I en liten i Uppsala universitetsbibliotek förvarad recept- och anteckningsbok med titeln *Linnæi Vade-mecum* träffas nämligen uppgifter om att Linnæus blef anlitad af åtskilliga familjer tillhörande aristokratien och den högre medelklassen, nämligen Oxenstierna, De Geer, Höpken, Ehrensvärd, Kurck, Ekeblad, Gripenstierna, Gathenhielm, Stiernman, Adelsvärd, Ehrenmalm, Groening, Hellman o. s. v. *) Då ej några titlar och dopnamn utan blott familjenamnen jämte sjukdomen, hvarför vederbörande behandlades, samt läkarearfvodet äro utsatta, är det svårt att sluta sig till hvilka patienterna voro. Några kunna emellertid med stor sannolikhet identifieras, nämligen

*) Äfven på baksidan af ett professor T. Tullberg tillhörigt bref från N. Rosén von Rosenstein, Linnés berömde kollega bland läkarne, bosatt i Uppsala, förekomma några anteckningar om patienter, såsom Sture, Löwenhielm, Gyllenkrook, Tersmeden o. s. v.

Anders von Höpken, den med tiden så ryktbare statsmannen, riksrådet och kanslipresidenten, som om ett par månader jämte Linnæus och några andra vetenskapligt intresserade män skulle stifta Vetenskapsakademien, Augustin Ehrensvärd, den berömde skaparen af Sveaborg och arméens flotta och snart en af Linnæus' närmare vänner, k. sekreteraren Anders Gathenhielm, son af den under Carl XII:s krig ryktbare kaparekaptenen Lars Gathe eller »Lasse i Gatan», kammarherren, baron Axel Johan Kurck, m. fl. Bland patienterna träffades naturligtvis ej endast adelsmän utan äfven ofrälse borgare och ämbetsmän, såsom bryggaren Bartel, som bodde »midt emot sjöängen öfver Maria kyrka», kontrollören Pollner och personer med namnen Lindgren, Ödman, Unger o. s. v. För en af dessa finnes antecknadt epitetet »mamsell», men i allmänhet nöjde sig Linnæus beträffande sina patienter af det täcka könet med att till familjenamnet foga det botaniska hontecknet ♀, hvilket ju var lika enkelt som praktiskt, men tillika kanske vittnar om att hans tankar midt i läkarebestyren sysslade med sexualsystemet. Anteckningarna om sjukdomarna gifva vid handen, att smitt- och vattenkoppor, fjärdedags- och hvarannandagsfrossor voro de allmännast förekommande, men kavaljersåkommorna florerade fortfarande, och för öfrigt lämnar den ofvannämnda receptboken en talande föreställning om att det ingalunda saknades andra krämpor och lidanden till omväxling.

Den sålunda snabbt ökade enskilda praktiken skulle emellertid snart få dela med sig för andra anspråk på Linnæus' skicklighet och arbetsförmåga. En dag, antagligen i april, blef han nämligen anmodad att

CARL GUSTAF TESSIN.

EFTER ORIGINAL AF G. LUNDBERG (?), TILLHÖRIGT JUSTITIERÅDET,
FRIL. B. LEIJONHUFVUD.

ULRIKA LOVISA TESSIN, F. SPARRE.
EFTER ETT KOPPARSTICK FRÅN BÖRJAN AF 1740-TALET,
I K. BIBLIOTEKET.

aflägga besök hos dåvarande chefen för amiralitetseskadern i Stockholm, amiral Theodor Ankarcrona, hvilken uppmanade honom att söka läkarebefattningen vid amiralitetet, som då var vakant efter stadsfysikus Boij. Det var Tessin, som hos amiralen hade anbefallt Linnæus, bland hvars kvalifikationer för platsen framhölls, att »han kunde bruka inhemska växter, som mindre kostade». Amiralen lofvade, »at om Linnæus wille söka sysslan, han då skulle komma alena på förslaget, hwilket skedde», och den 3 maj kom också utnämningen, hvarigenom han fick »2,700 daler årlig inkomst på ordinarie stat». — Oafsedt den sålunda tryggade ekonomiska ställningen, medförde befattningen såsom amiralitetsläkare äfven andra förmåner för Linnæus. Flottans sjukhus inrymde nämligen dagligen 100 à 200 sjuka, och han fick sålunda ett synnerligen godt tillfälle att widga sin medicinska erfarenhet, och isynnerhet ägnade han mycken omsorg åt undersökningen af de enkla läkemedlens verkningar. Den erfarenhet han sålunda förvärfvade sig var honom sedermera till mycken nytta vid utarbetandet af hans farmakodynamiska system. Äfven den patologiska anatomen var ett ämne, hvars vikt han under utöfningen af praktiken började inse och hvaråt han ägnade sin uppmärksamhet. Han sökte och erhöll tillstånd att å sjukhuset anställa liköppningar, hvilka förut endast i utomordentliga fall blifvit medgifna eller tillåtna. »Ändtligen har jag», skref han i ett bref till Sauvages den 21 januari 1740, »erhållit rättighet att undersöka liken af dem, som dött å flottans sjukhus, hwilket jag hittills icke kunnat. Om jag lefver ett år, skall jag lemna svar på frågan om den närmaste orsaken till

febrarna, men icke förr; jag skall icke uppställa några hypoteser, utan eviga sanningar».*)

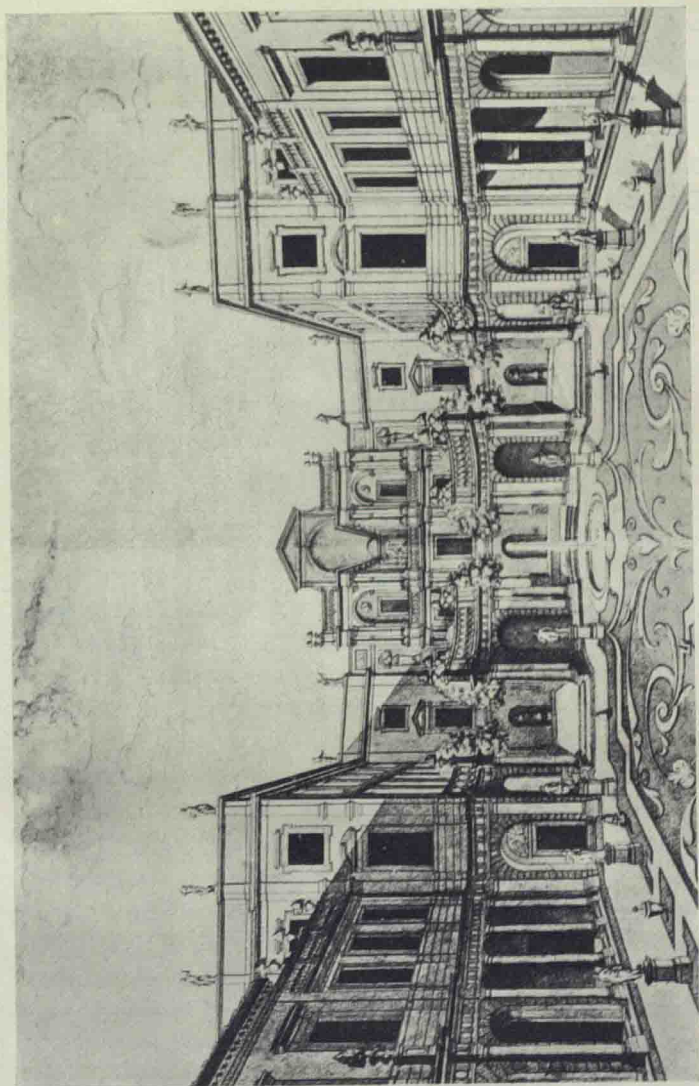
Man kan tycka, att Linnæus nu hade fullt upp med arbete och att hans tankar och krafter ej kunde räcka för mer, men så var ingalunda fallet. De förut nämnda botaniska föreläsningarna togo nämligen nu i maj 1739 sin början för att med några veckors uppehåll vid midsommartiden fortgå hela sommaren, och en dag i slutet af månaden fick han besök af vännen Triewald, som »gick hafwande med en Wettenskaps-Academies inrättande på modersmålet i Residence-staden», ett förslag, som till stor del tack vare Linnæus' lifliga intresse och raska ingripande också inom kort blef verklighet.

Föreläsningarna höllas i Auditorium illustre på Riddarhuset och voro mycket talrikt besökta. I inledningsorden**) till den första af dem uppehöll sig Linnæus bland annat vid Skaparens mening med människans tillvaro här på jorden, nämligen att »admirera, värda och tillbedja Mästarens verk», och tillade därpå följande betraktelse, som kan ge åtskilligt att tänka på äfven i våra dagar: »Men sedan menniskians kiättia wek från naturen till konsten, från menlösheten till wäldet, blef det annor regering. Man tänkte då ej mehr på detta sälla paradijs lustgård, utan endast hur man inrätta skulle sin oeconomie med arbete, swett, konst och uträkningar och hur den ena brodern skall

*) Brefvet återgifves af *Hjelt*, hvars ofvan anförda arbete legat till grund för meddelandena om L:s verksamhet såsom amiralitetsläkare.

**) Återgifna i bil. IX i *Fries' Linné* efter det hos Linnean Society förvarade originalmanuskriptet.

regera den andre, då hwar wille herska och kiöra Phaëtons wagn. Sedan hwar och en wille taga in hela jordklotet, som dock är mehr än tillräckligt för alla, fick menniskian helt andra sysslor, än dem, hwar till hon först tyckts varit skapad. Wij, klarsyntare än lodiur, uträkna tider och åhr, hwad som warit och komma skall, ofta blinda som Mulwadar inom vårt eget näste. Då wij tycks förskaffat oss all wettenskap i werlden, måste wij wäl ofta tilstå, att wij ej weta, hwadan vår föda tagen är, af hkn wij födas och fetas, mehr än de oskälige diuren.» — Själwa föreläsningen handlade om botanikens eller örtkonstens stora nöje, nytta och nödighet, och sedan därefter programmet för de följande föreläsningarna meddelats, yttrade talar-
ren: »De, som hafwa des utom lust att med mig någon dag i weckan med sackta spatserande besöka åcker och äng, blomsterrika parker och lunder kring Stockholm, skulle jag göra all den handräckning, som jag förmår åstadkomma. Gifve Gud jag förmådde upamma älr upmuntra 10 mina landsmän till denna liufwa och nyttiga wettenskap: [då] woro jag försäkrad, att hon skulle bära så nyttig frukt för riket, som trots någon annor wettenskap.» — Inbjudningen, som säkerligen emottogs med glädje och tacksamhet, följdes omedelbart af ett tillkännagifwande, att: »De Herrar, som i morgon äffter aftonsången med mig willia se på några inhemska växter och deras egenskaper, täcktes möta mig wid Horns tull äffter aftonsången præcice kl. 4, där wäderleken och regn ej förhindrar. Jag skulle intet se, att söndag härmed ohälgas, såsom ing:ting kan wara innocentare än admirera Skaparen af wärket.»

TESSINSKA PALATSET, GÅRDSINTERIÖR.

EFTER ORIGINALTECKNING (AF N. TESSIN D. Y.) I KATOLISKA MUSEUM.

